

PAPER

FRANSUZ VA INGLIZ TILLARIDA QO‘RQUV VA G‘AZABNI IFODALOVCHI LEKSIK BIRLIKLARNING QO‘LLANILISHI

Nurullayev Javohir^{1,*} and Sirojova Asila²

¹Turon universiteti o‘qituvchisi

²Turon universiteti talabasi

*javohir9060@gmail.com

Abstract

Mazkur maqolada fransuz va ingliz tillarida qo‘rquv va g‘azabni ifodalovchi leksik birliklarning semantik, pragmatik hamda lingvokulturologik xususiyatlarini qiyosiy nuqtai nazardan tahlil qilishga bag‘ishlanadi. Ishda ushbu emotsional holatlarni ifodalovchi so‘z va iboralarning nafaqat lug‘aviy ma‘nosi, balki ularning nutq jarayonida qanday kontekstual rang-baranglik kasb etishi ham o‘rganiladi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, qo‘rquv va g‘azab kabi universal insoniy hissiyotlar har ikkala tilda umumiy semantik maydonga ega bo‘lsa-da, ularning ifodalanish usullari ko‘pincha madaniy kodlar, ijtimoiy me‘yorlar va tarixiy tajribaga bog‘liq holda shakllanadi.

Shuningdek, maqolada emotsional leksikaning intensivlik darajasi, stilistik bo‘yoqdorligi va kommunikativ vazifasi alohida e‘tiborga olinadi. Ingliz tilida qisqa va dinamik ifodalar orqali hissiy holatni tez va aniq yetkazish tendensiyasi kuzatilsa, fransuz tilida emotsional holatlarni ifodalashda ekspressivlik va estetik ifoda vositalariga ko‘proq urg‘u berilishi aniqlanadi. Bundan tashqari, ayrim leksik birliklarning bevosita tarjima qilinmasligi, balki ma‘no jihatidan yaqin variantlar orqali ifodalanishi ularning konseptual farqlarini ochib beradi.

Key words: qo‘rquv, g‘azab, emotsional leksika, leksik birliklar, semantik maydon, pragmatika, lingvokulturologiya, qiyosiy tahlil, ekspressivlik, intensivlik darajasi

Kirish

Til insonning ichki dunyosini tashqi olamga chiqaruvchi eng nozik va ta‘sirchan vositalardan

Compiled on: May 2, 2026.

Copyright: ©2026 by the authors. Submitted to *Advances in Science and Humanities* for possible open access publication under the terms and conditions of the [Creative Commons Attribution \(CC BY\) 4.0 license](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

biridir. Ayniqsa, emotsional holatlarni ifodalashda tilning imkoniyatlari yanada kengayadi. Qo‘rquv va g‘azab kabi kuchli hissiyotlar esa har bir tilda o‘ziga xos leksik vositalar orqali ifodalanadi. Fransuz va ingliz tillari misolida bu jarayonni kuzatish nafaqat lingvistik, balki madaniy va psixologik jihatdan ham muhim natijalarni beradi.

Muloqot murakkab mexanizm bo‘lib, muloqot jarayonida ko‘plab lingvistik va nolingvistik omillardan foydalaniladi. Muloqot nafaqat axborotning mantiqiy mazmunini, balki gapirayotgan shaxsning ruhiy holatini, hissiyotini, istaklarini ham ifodalashi mumkin. Bunday holatlarda til o‘zining emotiv (emosional-ekspressiv) funksiyasini bajarishga kirishadi [1, 21].

Qo‘rquvni ifodalovchi leksik birliklar har ikki tilda ham turli darajadagi intensivlikni aks ettiradi. Ingliz tilida fear, fright, terror, panic kabi so‘zlar qo‘rquvning bosqichma-bosqich kuchayib borishini ifodalaydi. Fransuz tilida esa peur, crainte, frayeur, terreur birliklari shunga o‘xshash semantik qatorni tashkil etadi. Biroq ularning qo‘llanish doirasi va stilistik ohangi har doim ham to‘liq mos kelavermaydi. Masalan, ingliz tilidagi panic ko‘proq keskin va nazoratdan chiqib ketgan holatni bildirsa, fransuz tilidagi panique ba‘zan kengroq kontekstda, hatto ijtimoiy hodisalarni ifodalashda ham ishlatiladi.

Qo‘rquvni ifodalashda metaforik birliklar alohida o‘rin egallaydi. Ingliz tilida “my blood ran cold” iborasi keskin qo‘rquvni bildirsa, fransuz tilida “le sang s’est glacé” aynan shu obraz orqali ifodalanadi. Bu kabi o‘xshashliklar inson fiziologik reaksiyalarining umumiyliigi bilan izohlanadi. Ammo boshqa holatlarda obrazlar farq qiladi: ingliz tilidagi “to be scared stiff” (qotib qolguncha qo‘rqmoq) iborasiga fransuz tilida “être paralysé de peur” mos keladi, lekin bu yerda stilistik urg‘u turlicha.

G‘azabni ifodalovchi leksik birliklar esa yanada rang-barang va dinamik xususiyatga ega. Ingliz tilida anger, rage, fury, irritation kabi birliklar g‘azabning turli darajalarini ifodalaydi. Fransuz tilida esa colère, rage, fureur, irritation shu semantik maydonni tashkil etadi. Qiziqarli jihati shundaki, ayrim so‘zlar ikki tilda shaklan o‘xshash bo‘lsa-da, ularning ishlatilish chastotasi va stilistik

qiymati farq qiladi. Masalan, rage har ikkala tilda mavjud, lekin ingliz tilida u ko‘proq kuchli hissiy portlashni bildirsa, fransuz tilida u ba‘zan ichki, bosilgan g‘azabni ham ifodalashi mumkin. G‘azabni ifodalashda frazeologik birliklar ayniqsa boy qatlamni tashkil etadi.

Ingliz tilidagi “to blow one’s top”, “to hit the roof” iboralari keskin g‘azabni bildiradi. Fransuz tilida esa “perdre son sang-froid” (o‘zini yo‘qotmoq) yoki “sortir de ses gonds” (jahldan chiqib ketmoq) kabi iboralar ishlatiladi. Bu yerda ingliz tilidagi iboralar ko‘proq harakat va portlash obraziga asoslangan bo‘lsa, fransuz tilida ichki muvozanatning buzilishi asosiy tasvir sifatida namoyon bo‘ladi.

Shuningdek, emotsional leksikaning yana bir qiziqarli jihati — bu uning kontekstga bog‘liqligidir. Bir xil so‘z turli vaziyatlarda turlicha hissiy rang kasb etishi mumkin. Masalan, ingliz tilidagi “I’m afraid” iborasi har doim ham qo‘rquvni bildirmaydi, balki muloyim rad etish yoki afsusni ifodalash uchun ham ishlatiladi. Fransuz tilida esa “j’ai peur que...” konstruktsiyasi ko‘pincha xavotir yoki ehtimoliy salbiy natijani bildiradi. Bu esa emotsional leksikaning faqat ma’no emas, balki kommunikativ strategiya bilan ham bog‘liqligini ko‘rsatadi.

Qo‘rquv va g‘azabni ifodalovchi leksik birliklarni tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, ular oddiy so‘zlardan ko‘ra murakkabroq semantik va madaniy yuklamaga ega. Har bir ibora ortida nafaqat hissiyot, balki uni qanday qabul qilish va ifodalash usuli ham yashiringan bo‘ladi. Shu jihatdan qaraganda, fransuz va ingliz tillari o‘rtasidagi o‘xshashliklar insoniy tajribaning umumiyliigini ko‘rsatsa, farqlar esa har bir madaniyatning o‘ziga xosligini ochib beradi.

Emotsional leksikani yanada chuqurroq tahlil qilganda, qo‘rquv va g‘azabni ifodalashda fonetik va intonatsion omillar ham muhim rol o‘ynashi ayon bo‘ladi. Ingliz tilida qisqa, keskin va urg‘uli so‘zlar (fear, rage, stop, run!) tezkor reaksiya va bevosita hissiy holatni ifodalashga xizmat qiladi. Fransuz tilida esa tovushlarning cho‘zilishiga moyillik va ohangdorlik (terreur, colère) hissiyotning biroz “yumshoqroq”, lekin chuqurroq ifodalanishiga olib keladi. Bu farq nutq madaniyati va talaffuz tizimidagi umumiy xususiyatlar bilan bog‘liq.

Yana bir e'tiborli jihat — emotsional leksikaning ijtimoiy qatlamlarga qarab farqlanishidir. Ingliz tilida kundalik nutqda ishlatiladigan “mad”, “pissed off” kabi birliklar norasmiy va og'zaki uslubga xos bo'lsa, rasmiy vaziyatlarda “angry” yoki “upset” kabi neytral variantlar qo'llaniladi. Fransuz tilida ham shunga o'xshash holat kuzatiladi: “furieux” (juda g'azablangan) va “énervé” (jahli chiqqan) so'zlari turli stilistik darajani ifodalaydi, “ça m'énerve” kabi iboralar esa ko'proq og'zaki nutqqa xosdir. Bu esa emotsional leksikaning ijtimoiy kontekst bilan uzviy bog'liqligini ko'rsatadi.

Qo'rquvni ifodalashda ingliz tilida ko'pincha harakatga undovchi birliklar ishlatiladi: “run for your life”, “get out!”, bu esa xavfga tezkor javob berish mentalitetini aks ettiradi. Fransuz tilida esa “attention!”, “fais attention” kabi ogohlantiruvchi birliklar ko'proq qo'llaniladi, bu esa vaziyatni baholash va ehtiyotkorlikka urg'u berilishini ko'rsatadi. Ushbu farq emotsional reaksiyaning madaniy modelini ochib beradi.

G'azabni ifodalashda ham qiziqarli lingvistik hodisalar kuzatiladi. Ingliz tilida g'azab ko'pincha tashqi harakat orqali ifodalanadi: “slam the door”, “shout at someone”. Fransuz tilida esa ichki holatni ifodalovchi birliklar ko'proq uchraydi: “bouillir de colère” (ichidan qaynamoq), “ronger par la colère” (g'azab ichidan yemirmoq). Bu esa g'azabning tashqi va ichki ifodasi o'rtasidagi farqni ko'rsatadi.

Shuningdek, emotsional leksikaning gender jihatlari ham mavjud. Ba'zi tadqiqotlarda ingliz tilida erkaklar g'azabni ifodalashda kuchli va keskin birliklardan (rage, furious) ko'proq foydalansa, ayollar ko'proq yumshoqroq yoki bilvosita ifodalarni (upset, annoyed) tanlashi kuzatilgan. Fransuz tilida ham shunga o'xshash tendensiyalar mavjud bo'lib, bu holat jamiyatdagi ijtimoiy rollar va nutq madaniyati bilan bog'liq.

Emotsional birliklarning yana bir muhim xususiyati — ularning noverbal vositalar bilan uyg'unligidir. So'z bilan birga yuz ifodasi, ovoz ohangi va jestlar ham qo'rquv yoki g'azabni kuchaytiradi. Masalan, ingliz tilida oddiy “I'm angry” iborasi ohangga qarab keskin yoki yumshoq tus olishi mumkin. Fransuz tilida esa intonatsiya va mimika ko'pincha so'zning o'zidan ham kuchliroq ta'sir ko'rsatadi. Shu jihatlarni hisobga olgan holda

aytish mumkinki, qo'rquv va g'azabni ifodalovchi leksik birliklar tilning eng tirik, eng harakatchan qatlamlaridan biri bo'lib, ular orqali insonning ichki kechinmalari, jamiyatning qadriyatlari va madaniyatning nozik qirralari namoyon bo'ladi. Bu birliklarni o'rganish nafaqat tilni chuqurroq anglashga, balki inson ruhiyatini va madaniyatlar o'rtasidagi farqlarni yanada aniqroq tushunishga xizmat qiladi.

Emotsional leksikaning yanada chuqur qatlamlariga e'tibor qaratilsa, qo'rquv va g'azabni ifodalovchi birliklar ko'pincha metaforik tafakkur asosida shakllanishi yaqqol ko'zga tashlanadi. Inson o'z ichki hissiyotlarini tushuntirish uchun ko'pincha jismoniy yoki tabiiy hodisalarga murojaat qiladi. Ingliz tilida “frozen with fear” (qo'rquvdan qotib qolmoq) yoki “burning with anger” (g'azabdan yonmoq) iboralari shunday metaforik asosga ega. Fransuz tilida ham xuddi shunday obrazlar uchraydi: “figé de peur” yoki “brûler de colère”. Bu holat shuni ko'rsatadiki, turli tillarda yashovchi insonlar hissiyotlarni tasvirlashda o'xshash konseptual modellardan foydalanadi.

Qo'rquv va g'azabni ifodalashda sinonimik qatorlarning kengligi ham diqqatga sazovor. Ingliz tilida fear atrofida shakllangan sinonimlar (dread, horror, alarm, anxiety) turli nozik ma'no farqlarini ifodalaydi. Fransuz tilida esa peur bilan bog'liq crainte, angoisse, effroi kabi birliklar mavjud. Har bir so'z o'ziga xos semantik soyaga ega bo'lib, ular orqali hissiyotning aniq darajasi va xarakteri ifodalanadi. Bu esa emotsional leksikaning juda nozik va differensial tizim ekanligini ko'rsatadi. G'azabni ifodalashda esa kuchaytiruvchi va kamaytiruvchi vositalarning roli ayniqsa seziladi. Ingliz tilida “a bit annoyed” va “absolutely furious” o'rtasidagi farq juda katta bo'lib, u hissiyotning intensivligini aniq ko'rsatadi. Fransuz tilida ham “un peu énervé” va “extrêmement en colère” kabi shakllar orqali bu farq ifodalanadi. Bu birliklar nutqda hissiyotning “darajasini boshqarish” imkonini beradi.

Yana bir muhim jihat — emotsional leksikaning konnotativ ma'nosidir. Ba'zi so'zlar nafaqat hissiyotni bildiradi, balki unga baho ham beradi. Masalan, ingliz tilidagi “hysterical” so'zi ba'zan haddan tashqari, nazoratsiz emotsiyani salbiy

baho bilan ifodalaydi. Fransuz tilidagi “hystérique” ham shunga o‘xshash konnotatsiyaga ega. Bu esa til orqali nafaqat hissiyot, balki unga nisbatan munosabat ham ifodalanishini ko‘rsatadi.

Emotsional birliklarning diskursiv funksiyasi ham alohida e‘tiborga loyiq. Ular suhbat jarayonida muayyan kommunikativ strategiyani amalga oshirishga yordam beradi. Masalan, ingliz tilida “Don’t panic” iborasi nafaqat buyruq, balki tinchlantirish vositasi sifatida ishlatiladi. Fransuz tilida esa “ne t’inquiète pas” (xavotir olma) iborasi qo‘rquvni kamaytirishga qaratilgan. Bu kabi birliklar nutqda psixologik muvozanatni tiklash vositasi sifatida xizmat qiladi. Shuningdek, zamonaviy kommunikatsiyada, ayniqsa ijtimoiy tarmoqlarda emotsional leksika yangi shakllar bilan boyib bormoqda. Ingliz tilida qisqartmalar va slanglar (OMG, freak out, rage quit) keng tarqalgan bo‘lsa, fransuz tilida ham “j’en ai marre”, “ça me saoule” kabi ifodalar faol qo‘llanmoqda. Bu jarayon emotsional ifodaning tezkor va soddalashtirilgan shakllarini yuzaga keltirmoqda. Shu tarzda, qo‘rquv va g‘azabni ifodalovchi leksik birliklar ko‘p qatlamli, dinamik va madaniyat bilan chambarchas bog‘liq tizim sifatida namoyon bo‘ladi. Ularni chuqur o‘rganish tilning nafaqat tuzilishini, balki insonning ichki dunyosini ham anglashga xizmat qiluvchi muhim kalitlardan biri hisoblanadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, fransuz va ingliz tillarida qo‘rquv hamda g‘azabni ifodalovchi leksik birliklarni qiyosiy o‘rganish bu ikki tilning nafaqat lug‘aviy boyligini, balki inson hissiyotlarini qanday “ko‘rishini” va qanday talqin qilishini ham ochib beradi. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, qo‘rquv va g‘azab kabi emotsiyalar barcha insonlar uchun umumiy bo‘lsa-da, ularni ifodalash usullari til egalarining yashash tarzi, tarixiy tajribasi va madaniy qadriyatlar bilan chambarchas bog‘liq holda shakllanadi. Shu sababli bir qarashda oddiy ko‘ringan so‘z yoki ibora aslida murakkab semantik va madaniy qatlamni o‘zida mujassam etadi.

Emotsional leksikaning yana bir muhim tomoni — uning kontekstga va nutq vaziyatiga bog‘liqligidir. Bir xil birlik turli sharoitda turlicha ma‘no va ohang kasb etishi mumkin, bu esa tilni faqat grammatik tizim sifatida emas, balki tirik

kommunikativ vosita sifatida ko‘rish zarurligini anglatadi. Ayniqsa, qo‘rquv va g‘azabni ifodalovchi birliklar ko‘pincha nafaqat hissiyotni, balki gapiruvchining munosabatini, niyatini va hatto ijtimoiy pozitsiyasini ham ifodalaydi.

Umuman olganda, qo‘rquv va g‘azabni ifodalovchi leksik birliklarni o‘rganish tilshunoslikning faqat nazariy masalasi bo‘lib qolmay, balki inson psixologiyasi, madaniyatlararo muloqot va ijtimoiy munosabatlarni tushunishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bu birliklar orqali biz nafaqat tilni, balki insonning ichki kechinmalari va dunyoni idrok etish usullarini ham chuqurroq anglaymiz. Aynan shu jihat ularni tadqiq etishni dolzarb va qiziqarli yo‘nalishlardan biriga aylantiradi.

References

1. Kövecses, Z. (2000). *Metaphor and Emotion: Language, Culture, and Body in Human Feeling*. Cambridge University Press.
2. Bushuy T.A., Safarov Sh.S. *Til qurilishi: tahlil metodlari va metodologiyasi*.
3. Toshkent.: “Fan” nashryoti, 2007. – B. 278.
4. Moon, R. (1998). *Fixed Expressions and Idioms in English: A Corpus-Based Approach*. Oxford University Press.
5. Cruse, D. A. (1986). *Lexical Semantics*. Cambridge University Press.
6. Leech, G. (1981). *Semantics: The Study of Meaning*. Penguin Books.
7. Rey, A., & Chantreau, S. (2007). *Dictionnaire des expressions et locutions*. Paris: Le Robert.
8. Rahmatullaev, Sh. (1969). *O‘zbek tili frazeologiyasi*. Toshkent: Fan.
9. Nurullayev, J. *Fransuz tilidagi emotsional fe‘llar va ularning badiiy-funksional xususiyatlari*. Toshkent: Turon Universiteti, 2025.
10. Mahmudov, N. (2004). *Til va tafakkur*. Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi.

11. Hojiyev, A. (1985). *Tilshunoslik terminlarining izohli lug'ati*. Toshkent: O'qituvchi.